

Poslovna sposobnost osoba s intelektualnim teškoćama i osoba s mentalnim problemima

U EU-u živi otprilike 80 milijuna osoba s invaliditetom. Mnogima je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost čime im je onemogućen samostalan život i donošenje odluka o vlastitim životima.

Konvencija Ujedinjenih naroda (UN) o pravima osoba s invaliditetom (CRPD) označava promjenu paradigme u načinu poimanja termina „invaliditet“. Konvencija tretira osobe s invaliditetom kao jednake drugim osobama i stavlja samu osobu s invaliditetom u središte donošenja svih odluka koje utječu na njega ili nju. Takav pristup invaliditetu koji se temelji na ljudskim pravima ima jasne implikacije na zakonodavstvo kojim se regulira i provodi poslovna sposobnost.

Što je poslovna sposobnost?

Poslovna sposobnost je mogućnost osobe da donosi pravno valjane odluke i da stupa u ugovorno obvezujuće odnose. Ona čini osobu odgovornom pred zakonom te je imenuje nositeljem vlastitih zakonskih prava i obveza. Poslovna sposobnost od posebne je važnosti jer utječe na mnoga područja života, od odabira mjesta stanovanja do odabira bračnog partnera pa sve do potpisivanja ugovora ili glasovanja. Konvencija se bavi poslovnom sposobnošću u članku 12. „Jednakost pred zakonom“.

„Trebalo istaknuti centralnost [članka 12. Konvencije] u strukturi Konvencije i njegovu instrumentalnu vrijednost u postizanju brojnih drugih prava.“

Opća skupština Vijeća Ujedinjenih naroda za ljudska prava (2009.), Tematska studija Ureda visokog predstavnika Ujedinjenih naroda za ljudska prava o povećanju osviještenosti i razumijevanja Konvencije o pravima osoba s invaliditetom

Politički kontekst

Nakon ratifikacije od strane EU-a, Konvencija je postala dio pravne stečevine Unije stvarajući time zakonske obveze u onim područjima koja potpadaju pod ovlasti Unije. Ograničenje poslovne sposobnosti otvara pitanja diskriminacije i jednakosti koja su kao načela zaštićena zakonima Europske unije.

Ključni dokumenti politike EU-a odražavaju koordinirajuću ulogu koju EU institucije mogu odigrati u području poslovne sposobnosti.

Europska strategija za osobe s invaliditetom 2010.-2020. napominje da će: „EU podržati i nadopunjavati državne politike i programe za promociju jednakosti, primjerice kroz promociju usklađenosti zakona država članica o poslovnoj sposobnosti s [Konvencijom].“ Europska grupa za pitanja osoba s invaliditetom 2008. godine istaknula je provedbu članka 12. kao „zajednički izazov“ s kojim se treba suočiti; također naglašavajući važnost razmjene iskustava o najboljim načinima provedbe Konvencije.

S ciljem pružanja podrške u provedbi Konvencije, FRA je analizirala međunarodne i državne standarde u području poslovne sposobnosti osoba s mentalnim problemima i osoba s intelektualnim teškoćama. Pravna analiza nadopunjena je istraživačkim rezultatima koji su proizašli iz intervjua osoba s invaliditetom.

Pravni kontekst

Pravo na jednako priznanje pred zakonom davno je utvrđeno ljudskopravno načelo koje se reflektira u državnim i međunarodnim pravnim okvirima.

Ujedinjeni narodi

Članak 12. Konvencije potvrđuje da osobe s invaliditetom „imaju pravnu sposobnost (pravni položaj) na jednakoj osnovi kao i druge osobe“ i da sam invaliditet ne opravdava čin lišavanja osobe poslovne sposobnosti. Ovim pristupom članak 12. potiče značajnu promjenu u pristupu poslovnoj sposobnosti, tako što omogućuje osobi s invaliditetom da preuzme kontrolu nad svojim životom.

„Odbor [za prava osoba s invaliditetom] preporučuje [...] pomak sa zamjenskog donošenja odluka na donošenje odluka uz podršku koje uvažava autonomiju osobe, njenu volju i želje [...].“

Odbor za prava osoba s invaliditetom (2012.), Zaključna razmatranja za Republiku Mađarsku

Vijeće Europe

Standardi Vijeća Europe usvojeni prije UN Konvencije dopuštaju ograničenje poslovne sposobnosti ukoliko su ispunjeni određeni uvjeti i zaštitne odredbe ugrađene. Invaliditet sam po sebi ipak

ne opravdava čin lišavanja osobe poslovne sposobnosti. Bilo koje ograničenje treba biti prilagođeno okolnostima pojedine osobe te razmjerno njegovim ili njezinim potrebama.

Države članice EU-a

Stupanje Konvencije na snagu potaknulo je rasprave o aktualnom pravnom okviru država članica Unije koji regulira pitanje poslovne sposobnosti. One države članice koje su ratificirale Konvenciju možda će se suočiti s izazovima u oblikovanju zakona koji omogućavaju mjere donošenja odluka uz podršku, drugim riječima s uspostavljanjem mjera koje bi poštivale autonomiju osobe, njenu volju i želje. Broj država članica koje trenutno reformiraju zakone o poslovnoj sposobnosti ukazuje na potrebu preispitivanja temeljnih načela koje Konvencija zahtijeva.

Zaključci agencije FRA pokazuju da aktualni zakoni o poslovnoj sposobnosti u državama članicama EU-a imaju puno toga zajedničkog. Gotovo sve države članice zahtijevaju da u slučaju ograničavanja poslovne sposobnosti pojedinca, intelektualne teškoće ili mentalni problemi budu kombinirani s drugim kriterijem koji se odnosi na „nemogućnost“ osobe da upravlja svojim životnim pitanjima. Obično se nakon donošenja odluke o lišenju poslovne sposobnosti osobi dodjeljuje skrbnik. Zakoni u svim državama članicama EU-a omogućavaju žalbu na odluku koja lišava osobu poslovne sposobnosti i dodjeljivanje skrbnika, iako u nekoliko država članica to nije slučaj – dotična osoba ne može uputiti žalbu niti aktivno sudjelovati u postupku.

Osobna iskustva

Intervjui koje je FRA provela s osobama s mentalnim problemima i osobama s intelektualnim teškoćama istaknuli su utjecaj koji zakoni o poslovnoj sposobnosti imaju na svakodnevni život osoba s invaliditetom. Intervjuirane osobe koje su izgubile poslovnu sposobnost, izrazile su osjećaj bespomoćnosti.

„Sve su to učinili iza mojih leđa iako im to zakon nije dozvoljavao.“ (Muškarac, 69 godina)

Nakon što im je dodijeljen skrbnik, intervjuirane osobe izrazile su frustraciju ograničenjem svoje sposobnosti samostalnog donošenja odluka.

„Ja sam pod potpunim skrbništvom. [...] Zbog toga ne smijem glasovati niti se smijem oženiti.“ (Muškarac, 53 godine)

Međutim, vrlo malo osoba suprotstavilo se odluci o lišavanju poslovne sposobnosti ili pokušalo promijeniti skrbnika.

„Sudac je rekao da će ukoliko uložim žalbu, doći inspekcija za procjenu, a nakon toga bit će nekoliko sudskih saslušanja. Za mene je to veliki psihološki teret.“ (Žena, 36 godina)

Smjer za dalje

Ova saznanja sadrže vrijedne dokaze koje države članice EU-a mogu uzeti u obzir prilikom harmonizacije svojih zakona sa zahtjevima Konvencije. U skladu s odredbama Konvencije, u ovaj proces treba aktivno uključiti osobe s invaliditetom kroz organizacije koje ih zastupaju.

Posljedice ograničenja poslovne sposobnosti koje su opisale intervjuirane osobe, ističu važnost razvoja modela donošenja odluka uz podršku kojima će se poticati neovisnost i autonomija osoba s invaliditetom u skladu s Konvencijom.

Dodatne informacije:

Pregled aktivnosti FRA na temu prava osoba s invaliditetom na: <http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities>

Izveštje o *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems* (Poslovnoj sposobnosti osoba s intelektualnim teškoćama i osoba s mentalnim problemima) dostupno je na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/legal-capacity-persons-intellectual-disabilities-and-persons-mental-health-problems>

E-pošta: disability@fra.europa.eu